

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI  
KHOA VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ

---

**TẬP QUẢN QUẢN LÝ VÀ KHAI THÁC  
TÀI NGUYÊN RỪNG CỦA NGƯỜI MƯỜNG  
XÃ YÊN NGHIỆP, HUYỆN LẠC SƠN, TỈNH HÀ BÌNH**

**KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN VĂN HOÁ  
CHUYÊN NGÀNH VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ  
MÃ SỐ: 608**

**SINH VIÊN THỰC HIỆN : VŨ THỊ KIM ANH  
HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: TS. NGUYỄN HỮU THỨC**

*HÀ NỘI – 2009*

## **LỜI CẢM ƠN**

Trong thời gian nghiên cứu và khảo sát thực địa, đề tài Tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hoà Bình đã được tiến hành dưới sự hướng dẫn của TS Nguyễn Hữu Thức và sự trợ giúp của các thầy cô Khoa Văn hoá Dân tộc, Viện Dân tộc học và các đồng nghiệp để đề tài thực hiện một cách tốt nhất.

Nhân dịp này, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc và lời cảm ơn chân thành nhất tới giảng viên hướng dẫn, các thầy cô trong Khoa VHDT, Viện Dân tộc học.

Xin trân trọng cảm ơn UBND xã Yên Nghiệp và một số bản làng, đồng bào, nơi tôi nghiên cứu khảo sát về tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng.

Do điều kiện nghiên cứu và trình độ có hạn nên đề tài nghiên cứu còn nhiều hạn chế, kính mong Hội đồng giám khảo, thầy cô, bạn bè đóng góp ý kiến quý báu để đề tài được hoàn chỉnh hơn.

Một lần nữa xin trân trọng cảm ơn.

Sinh viên

***Vũ Thị Kim Anh***

## MỤC LỤC

|                                                                                                                                         |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Mở đầu</b>                                                                                                                           | <b>4</b>  |
| 1. Lý do chọn đề tài                                                                                                                    | 4         |
| 2. Tình hình nghiên cứu                                                                                                                 | 5         |
| 3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu                                                                                                        | 6         |
| 4. Đối tượng nghiên cứu                                                                                                                 | 7         |
| 5. Các phương pháp nghiên cứu                                                                                                           | 8         |
| 6. Đóng góp của khóa luận                                                                                                               | 8         |
| 7. Bố cục của khóa luận                                                                                                                 | 8         |
| <b>Chương 1: Khái quát về điều kiện tự nhiên, xã hội người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình</b>                        | <b>9</b>  |
| 1.1. Khái quát về điều kiện tự nhiên                                                                                                    | 9         |
| 1.2. Khái quát về người Mường ở xã Yên Nghiệp                                                                                           | 10        |
| 1.3. Điều kiện kinh tế                                                                                                                  | 12        |
| 1.4. Hệ thống chính trị                                                                                                                 | 15        |
| 1.5. Vài nét về văn hóa                                                                                                                 | 16        |
| <b>Chương 2: Tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình</b>              | <b>26</b> |
| 2.1. Một số khái niệm                                                                                                                   | 26        |
| 2.2. Vai trò của tài nguyên rừng                                                                                                        | 27        |
| 2.3. Tập quán bảo vệ, quản lý nguồn tài nguyên rừng của người Mường ở xã Yên Nghiệp                                                     | 29        |
| 2.4. Tập quán khai thác tài nguyên rừng ở xã Yên nghiệp                                                                                 | 38        |
| 2.5. Tập quán sinh hoạt văn hoá liên quan đến việc bảo vệ và khai thác tài nguyên rừng                                                  | 46        |
| <b>Chương 3: Tác động của tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hoà Bình</b> | <b>50</b> |
| 3.1. Ảnh hưởng của tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng                                                                        |           |

|                                                                                                                          |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| đối với đời sống kinh tế xã hội của người Mường                                                                          | 51        |
| 3.1.1. Ảnh hưởng tích cực                                                                                                | 51        |
| 3.1.2. Ảnh hưởng tiêu cực                                                                                                | 53        |
| 3.2. Những biến đổi trong tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường ở xã Yên Nghiệp                  | 54        |
| 3.2.1. Cơ sở cho sự biến đổi                                                                                             | 54        |
| 3.2.2. Những biến đổi trong tập quán và quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường ở xã Yên Nghiệp             | 57        |
| 3.3. Một số giải pháp để bảo tồn và phát huy tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp | 59        |
| 3.3.1. Giải pháp nâng cao nhận thức trong tập quán                                                                       | 59        |
| 3.3.2. Giải pháp về kinh tế                                                                                              | 61        |
| 3.3.3. Giải pháp về văn hoá xã hội                                                                                       | 64        |
| 3.3.4. Giải pháp về cơ chế chính sách                                                                                    | 65        |
| 3.3.5. Giải pháp về xây dựng lực lượng                                                                                   | 67        |
| <b>Kết luận</b>                                                                                                          | <b>71</b> |

## MỞ ĐẦU

### 1. Lý do chọn đề tài

Con người vốn là sản phẩm của tự nhiên và gắn bó mật thiết với thế giới tự nhiên xung quanh mình. Con người và tự nhiên luôn tồn tại trong mỗi quan hệ thống nhất không thể tách rời. Từ xưa tới nay, điều kiện môi trường sinh thái vẫn luôn luôn chi phối, thậm chí quyết định các hoạt động kinh tế của con người. Sự phát triển của lực lượng sản xuất ngày càng cao đã hạn chế ít nhiều sự chi phối của điều kiện tự nhiên trong quá trình sản xuất của các tộc người. Tuy nhiên, đối với các dân tộc thiểu số ở nước ta thì các hoạt động kinh tế của họ vẫn chưa hoàn toàn tách khỏi những tác động và chi phối của môi trường tự nhiên. Để tồn tại và phát triển, các dân tộc miền núi vẫn sùng bái, tôn thờ và tìm mọi biện pháp để bảo vệ môi trường sinh thái xung quanh họ. Để đảm bảo cho các hoạt động kinh tế tồn tại và phát huy thế mạnh của mình, việc đầu tiên đặt ra các luật tục bảo vệ sinh thái, nguồn tài nguyên thiên nhiên. Một trong những nguồn tài nguyên quan trọng nhất là tài nguyên rừng. Ở miền núi tài nguyên rừng cũng bao gồm cả tài nguyên đất đai, bảo vệ rừng không chỉ là bảo vệ cây cối hay các loại lâm sản khác mà còn bảo vệ đất đai và các nguồn nước. Vì vậy trong thực tế việc bảo vệ rừng đối với miền núi là công việc hàng đầu, mang ý nghĩa sống còn của cư dân các dân tộc thiểu số.

Dân tộc Mường là tộc người có nền văn hóa lâu đời, trong tiến trình phát triển bản sắc văn hóa tộc người được sàng lọc, tích tụ hàng ngàn năm lịch sử với nhiều giá trị tốt đẹp. Lạc Sơn thuộc Hòa Bình là một vùng đất cổ, trải qua những thăng trầm của lịch sử đến hôm nay vẫn còn bảo lưu nhiều yếu tố văn hóa truyền thống. Trải qua bao đời sống chung với tự nhiên, người Mường đã tích lũy được nhiều kinh nghiệm tri thức trong việc khai thác bảo vệ nguồn tài nguyên thiên nhiên nhất là tài nguyên rừng. Tất cả những tri thức ấy nhằm ngăn chặn tình trạng cạn kiệt, suy thoái của các nguồn tài nguyên thiên nhiên. Như vậy, nếu sử dụng hợp lý nguồn tài nguyên rừng thì tri thức địa phương

không chỉ có giá trị trong một phạm vi một tộc người mà đó là tài sản chung của cả cộng đồng. Mặc dù vậy, hiện nay vấn đề này chưa được các nhà nghiên cứu quan tâm đúng mức, hoặc chỉ đề cập sơ lược trong một vài đề tài khác. Thêm vào đó, trong xu thế đẩy mạnh sự giao lưu văn hóa với các tộc người khác, nền văn hóa của người Mường ở Lạc Sơn có những thay đổi nhanh chóng trong thời đại công nghiệp và toàn cầu hóa. Do vậy việc tìm hiểu văn hóa truyền thống và tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng là việc làm hết sức cần thiết, không những cho các thế hệ mai sau thấy được truyền thống tốt đẹp của dân tộc mình đã dày công xây đắp từ cội nguồn lịch sử cho tới ngày nay, mà còn tác dụng cho con cháu thế hệ mai sau thấy được và kế thừa bản sắc văn hóa quê hương. Quan tâm tới vấn đề này và mong muốn đóng góp công sức của mình vào việc bảo tồn và phát huy vốn văn hóa truyền thống của người Mường, chúng tôi đã mạnh dạn chọn đề tài “Tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của Mường ở xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa bình” làm đề tài luận văn tốt nghiệp của mình.

## **2. Tình hình nghiên cứu**

Dưới thời phong kiến, người Mường được biết đến qua các ghi chép của Ngô Sĩ Liên với Đại Việt sử ký toàn thư, Nguyễn Trãi với Dư địa chí, Lê Quý Đôn với Kiến văn tiểu lục...các nguồn tư liệu trên cho biết về vùng cư dân và đôi nét về tổ chức xã hội vùng Mường, ví dụ trong “Kiểu văn tiểu lục” khi đề cập đến huyện Mỹ Lương có nói đến xã trưởng, thôn trưởng gọi là lang đạo. Dưới thời Pháp do nhu cầu muốn biết về người Mường để phục vụ cho mục đích cai trị các cha cố sỹ quan Pháp đã ghi chép về người Mường và xuất bản thành sách. Một số tác phẩm có giá trị như người Mường ở tỉnh Hòa Bình( P.Grossin), Cư dân Đông Sơn và những người Mường(Gouloubey) Người Mường (J.Cussiner)- đây là cuốn miêu tả về người Mường thể hiện khá chi tiết. Tuy nhiên, nghiên cứu về Tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường trong giai đoạn hiện nay còn tản mạn ít ỏi.

Từ 1954 đến nay, phục vụ cho việc thực hiện chính sách dân tộc Mường, các cơ quan có trách nhiệm đã bỏ nhiều công sức nghiên cứu người Mường thể hiện ở các bộ sách, những bài viết đăng trên các tạp chí nghiên cứu lịch sử khảo cổ học, dân tộc học, ngôn ngữ học...như “Người Mường ở Hòa Bình” của Trần Từ; “Người Mường ở Tân Lạc, Hòa Bình” của Nguyễn Ngọc Thanh, Nguyễn Thị Thanh Nga (chủ biên); “Văn hóa dân tộc Mường ” của Sở Văn hóa Thông tin, Hội Văn hóa các dân tộc Hòa Bình. Điển hình cho nghiên cứu về mối quan hệ ruộng đất, trong đó có việc sở hữu và sử dụng đất rừng trong xã hội truyền thống phải kể tới công trình của Mạc Đường (1962) và Nguyễn Từ Chi (1996) về các hình thức khai thác ruộng đất ở vùng người Mường trước Cách Mạng tháng Tám 1945 của Phạm Quang Hoan (1994) và Nguyễn Ngọc Thanh (1999, 2002) về luật tục bảo vệ nguồn tài nguyên thiên nhiên của một số tộc người ở miền núi phía bắc...Liên quan đến nghiên cứu thuộc đề tài trên còn phải kể đến công trình của các tác giả viết về văn hoá tộc người, song có dành những trang đề cập đến luật tục trong sở hữu và sử dụng đất đai truyền thống của các dân tộc. Từ khi tiến hành công cuộc đổi mới (1986), nghiên cứu của các nhà khoa học xã hội về luật tục liên quan đến việc sử dụng đất rừng đã gắn bó mật thiết hơn với sự phát triển kinh tế - xã hội ở vùng dân tộc thiểu số vùng miền núi phía Bắc nói chung và của người Mường nói riêng. Tiêu biểu là công trình nghiên cứu gần đây nhất là công trình nghiên cứu của Quách Thị Oanh (2003 ) và Trần Đăng Tuấn ( 2003) viết về vai trò của luật tục trong sử dụng đất rừng và đất nương dẫy của người Mường.

### **3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu**

#### **3.1. Mục đích**

Tìm hiểu về tập quán khai thác và bảo vệ tài nguyên rừng của người Mường ở xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình, qua đó nhằm bổ sung nguồn tư liệu về văn hóa tộc người này.

Tạo cơ sở khoa học và thực tiễn cho việc định hướng bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa của tộc người Mường trong cuộc sống đương đại, phục vụ cho công cuộc xây dựng và triển kinh tế trước mắt cũng như lâu dài ở địa phương. Hơn nữa khi nghiên cứu về tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp trong điều kiện kinh tế thị trường sẽ mang một ý nghĩa thực tiễn cao khi nó trực tiếp tham gia vào việc tạo công ăn việc làm cho người dân, xóa đói giảm nghèo và phát triển kinh tế.

### **3.2. Nhiệm vụ**

Thực hiện mục đích trên, luận văn sẽ phải thực hiện những nhiệm vụ sau:

- Phác họa tổng quan về điều kiện tự nhiên, văn hoá, xã hội của xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hoà Bình.
- Nghiên cứu tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng từ truyền thống tới hiện đại trong điều kiện đổi mới của đất nước nhìn từ góc độ dân tộc và khía cạnh văn hoá ở địa bàn cụ thể là xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hoà Bình.

### **4. Đối tượng nghiên cứu**

Đối tượng nghiên cứu là tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường ở xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình.

### **5. Các phương pháp nghiên cứu**

#### **5.1. Phương pháp khảo sát điền dã**

- Lựa chọn địa bàn khảo sát là xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn vì đây là địa bàn tập trung đông người nhất của tỉnh Hòa Bình.
- Xã Yên Nghiệp là nơi người Mường cư trú lâu đời. Đây cũng là nơi có nhiều diện tích rừng và người dân có nhiều kinh nghiệm trong việc khai thác và quản lý tài nguyên rừng.
- Quan sát trực tiếp cách khai thác và quản lý tài nguyên rừng.
- Phỏng vấn những người lao động trực tiếp làm việc quản lý và khai thác tài nguyên rừng.
- Chụp ảnh.

### ***5.2. Phương pháp phân tích tổng hợp***

- Kế thừa kết quả nghiên cứu về khai thác bảo vệ rừng trong các công trình nghiên cứu đã có, sách, báo tạp chí ...liên quan đến nội dung của khóa luận

### **6. Đóng góp của khóa luận**

- Mô tả chi tiết những tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng ở một xã cụ thể.

- Chỉ ra những biến đổi tích cực, tiêu cực của những tập quán đó với việc khai thác, quản lý và bảo vệ tài nguyên rừng.

- Đề xuất những kiến nghị, giải pháp, mang tính khả thi nhằm bảo tồn, phát huy những biện pháp tốt nhất đối với việc khai thác quản lý và bảo vệ tài nguyên rừng, góp phần nâng cao chất lượng đời sống cho nhân dân và công cuộc xây dựng đất nước hiện nay

### **7. Bố cục của khóa luận**

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo và phụ lục, đề tài chia làm ba chương:

Chương 1: Khái quát về đặc điểm tự nhiên, kinh tế, xã hội người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hoà Bình.

Chương 2: Tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình.

Chương 3: Tác động của tập quán quản lý và khai thác tài nguyên rừng của người Mường xã Yên Nghiệp, huyện Lạc Sơn, tỉnh Hòa Bình.

## TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Từ Chi (1995), *Góp phần nghiên cứu văn hoá tộc người*, Nxb Văn hoá, Hà Nội.
2. Jeann Cuisnier (1995), *Người Mường*, Nxb Lao động Hà Nội.
3. Cao Sơn Hải (2006), *Văn hoá dân gian Mường*, Nxb Văn hoá Dân tộc, Hà Nội.
4. Sở Văn hoá Thông tin Hà Sơn Bình (1998), *Người Mường với văn hoá cổ truyền Mường Bi*.
5. Sở Khoa học công nghệ và môi trường, Sở Văn hoá Thông tin Hoà Bình (1993), *Văn hoá gia đình dân tộc Mường tỉnh Hoà Bình*.
6. Mạc Đường (1962), *Xã hội và ruộng đất ở vùng Mường trước Cách Mạng Tháng 8*, Nghiên cứu lịch sử, Số 37, tháng 4, tr. 49-56 và Số 38, tháng 5, tr. 44.
7. Lê Sĩ Giáo (200), *Tập quán truyền thống về sử dụng đất tự nhiên của một số tộc người thiểu số ở miền núi phía Bắc Việt Nam*, trong “Luật tục và phát triển nông thôn hiện nay ở Việt Nam”, Nxb, Chính trị quốc gia, Hà Nội, tr. 324-342.
8. *Khuôn khổ chính sách hỗ trợ quản lý rừng cộng đồng ở Việt Nam* (2002). Kỷ yếu Hội thảo quốc gia.
9. *Luật đất đai* (1994). Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội.
10. Phạm Xuân Phương (2002), *Hiện trạng quản lý rừng cộng đồng tại một số tỉnh miền núi phía Bắc Việt Nam*, Kỷ yếu hội thảo quốc gia, tr. 89-107.
11. Hà Công Tuấn (2002), *Điều tra đánh giá sơ bộ về hiện trạng quản lý rừng cộng đồng ở Việt Nam*, trong “Khuôn khổ hỗ trợ quản lý rừng cộng đồng ở Việt Nam”, Kỷ yếu Hội thảo quốc gia, tr. 8-14.

12. Viện Dân tộc học (1978), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam* ( Các tỉnh phía Bắc), Nxb. Văn hoá Dân tộc, Hà Nội.

13. Hoàng Xuân Tý (2000), *Vai trò của luật tục vùng cao trong công tác giao đất, khoán rừng về quản lý tài nguyên thiên nhiên*, Tạp chí Nghiên cứu Văn hoá dân gian, Số 1.

14. Sở Văn hoá Thông tin, Hội Văn hoá các dân tộc Hoà Bình (1995), *Văn hoá Dân tộc Mường*.